

РЕЦЕНЗИЯ

за

заемане на академична длъжност „професор” в Богословския факултет на Софийския университет „Св. Климент Охридски” в направление „Религия и теология”

1. Заявител: Богословски факултет, СУ „Св. Климент Охридски”.
  2. Кандидат: доц. д-р Емил Трайчев Стоянов.
  3. Рецензент: доц. д-р Димитър Попмаринов Киров, Православен богословски факултет, ВТУ „Св. св. Кирил и Методий”
  4. Основание за рецензиране: решение на научно жури от 21.12. 2011.
  5. Предложени за рецензия в папката с документация са 26 публикации, което включва една монография, студии, научни статии, доклади от участия в национални и международни форуми.
6. Монографичният труд *История на епохата на Новия Завет*, Университетско издателство „Св. Климент Охридски”, гр. София, 2011 г., е с обем 383 стр., което включва съдържанието и критичния апарат. Той се състои от Предговор, Увод, четири глави, библиография и списък със съкращения.

Съдържанието на текста е изложено съгласно заложената методология. Структурата е ясна и материалът е равномерно разпределен. Авторът е постигнал висока научна аргументация съчетана с академическа зрялост. Използвана е много и разнообразна научна литература. За това му помага много добрата езикова подготовка. Познаването и ползването на библейски еврейски и библейски гръцки езици му дава възможност за ясно определяне и ситуиране на отделните библейски и исторически реалии, които биват съотнасяни съответно към извънбиблейски. Високата езикова култура му помага за точни аналитични изводи и добра ориентация в използваната литература. Използвал е трудове на класически древни автори, на християнски отци и на съвременни изявени мислители

В предговора авторът посочва основната насоченост на монографията – именно да запълни празнотата в нашата библеистична наука, особено нужна за студентите и тяхната подготовка.

В Увода се изяснява предметът и хронологичната рамка на изследването, историческите обстоятелства и предпоставки, мястото и характера на дисциплината със същото заглавие сред останалите библейски дисциплини (с. 12-13). Тя се определя като тълкувателна, следователно и предложението за труд (с. 13, т. 3). Този характер се предопределя преди всичко от нейната цел, която е „да подпомогне тълкуването на Свещ. Писание на Новия

Завет” (там). Методът на изследване е исторически, интерпретация на историята, което води до тълкувателната ѝ цел. В уводната част авторът накратко запознава с историографията на дисциплината. Накрая авторът закономерно предполага взаимозависимостта и обвързаността на новозаветната и старозаветната истории.

Зададената методология предполага и последващото изграждане на съдържанието. В първата глава: *Предварителни сведения за историята на израилския народ* авторът накратко систематизира основни исторически емпирически събития и факти относно старозаветната история. Още в началото е отбелязана избраната хронологическа парадигма (с. 21, б.1). За правилното и точно анализиране на сложния исторически контекст авторът се позовава както на основни изворови материали от една страна, така и на сериозни научни изследвания от авторитетни автори както у нас, така и в чужбина. Научният му опит му помага за добра библиографска ориентация. С оглед насочеността на труда – към студентите – особено полезни са изясненията, които се дават на отделни терми и реалии (напр. „хиксози”, с. 25, б. 20; „хабиру” с. 29, б. 35 и др.).

Особено важни за целите на изследването са предварителните, макар и кратки, сведения, които доц. Трайчев дава за околните народи и техните култури, които определено влияят за формирането на вярата и светогледа на древния Израил. Културните срещи, а често и сблъсъци, в перспективата на Божия промисъл относно човешката история, чрез невидими нишки водят до централния исторически момент – раждането на Спасителя. Тази трудно проследима по емпиричен начин логика на историческото развитие на Израил е много ясно схваната и заложена в първата глава на изследването. Авторът я открива още в изначалния Божий план за ръководство на издигнатия от Него народ. Управлението на народа стъпва на теократична основа – Мойсеевото законодателство и неговата непосредствена зависимост и взаимобвързаност с установения още в пустинята култ и култови служители (свещенство и левитство) (с. 32, 34).

Авторът последователно разкрива историческия развой на библейската история. След Мойсей теократичният идеал за Божие пряко ръководство постепенно остава на заден план. Отдалечаването от Бога, примерът на околните народи през съдийския период водят до създаването на държавата Израил. Това е обективна даденост, която въпреки съпротивата на рехавитите и ясното усещане за отдалечаване от Бога, свидетелства за състоянието на тогавашното общество. Авторът точно, макар и в общ план, разкрива механизмите на общественото развитие, на междудържавните отношения, величието и падението на отделните царе, на политическите борби и междуособици. Основният извод е, че отдалечаването от Бога,

отклонението от пътя, посочен от Него води до катастрофи от една страна, а от друга – до загуба на ориентация за Божията воля. Обект на критика от страна на пророците през описвания период са съблазняващият се от езическите практики народ и издигнатите от Бога хора да го ръководят. Въпреки усилията на политическия елит без помощта на Бога резултатът от неговата политическата дейност е катастрофална. Доцент Трайчев много точно, чрез дескриптивен анализ разкрива кризата, която довежда до разделянето на държавата Израил на две по-малки царства и постепенното им маргинализиране в международен и политически план. Те често са плячка в ръцете на една или друга велика сила от това време. Предварителните сведения за историята на израилския народ авторът завършва със завладяването на Йерусалим и вавилонския плен.

Доцент Трайчев обрисова точно историческата обстановка, социалните нагласи и духовните настроения преди завладяването. Всъщност те до голяма степен го предопределят. Особено важен е моментът, в който народът и властимащите отказват да следват гласа на истинските пророци, а следват лъжепророци, гадатели, звездобройци (астролози) и пр. (с. 64 нат.). Всичко това води до създаване на лъжливи очаквания и най-накрая до катастрофата при завладяването. Определено заслужава особено внимание изясняването на институциите, които впоследствие спомагат за запазване на религиозното и национално самосъзнание на пленниците. Авторът маркира основните от тях: синагогата, съсловието на книжниците, оформянето на канона (т. е. ясното разграничаване на свещените от не свещените книги) и както той го определя – формализмът. Под последното той разбира „особеното внимание по отношение на спазването на определени форми и правила...” (с. 74).

Епохата на персийското владение на Израил е свързана с изясняване на изключително сложната историческа действителност на времето. Доцент Трайчев ползва свидетелствата на важни за проблематиката извори (като Йосиф Флавий) и изследванията на авторитетни класически и съвременни автори. Особено детайлно е разкрито състоянието на вавилонската империя, вътрешните ѝ противоречия, състоянието на еврейския народ и обстоятелствата довели до завладяването ѝ от Персия. По-нататък, навлизайки във втората половина на хилядолетието, когато се зараждат, развиват и оформят философските идеи на гръцкия свят, когато в Израил вече е изградено каноническо съзнание и предстои срещата на богооткровената старозаветна литература с езическата гръцка литература, авторът се спира и изяснява някои от основоположните моменти и условия за развитието на този процес. Такъв се явява изграждането на втория храм (Зоровавеловия), построяването стените на Йерусалим, възстановяване

действието на Мойсеевия закон (Тората) и създаване на условия за развитие на нормален религиозен живот и мисъл.

Епохата на елинизма в по-голямата си част съвпада с т. нар. междузаветна епоха. На фона на историческите събития, на завоеванията на Александър Македонски, на образуваните след него империи, срещата и сблъсъка на различни епохи, авторът разкрива изключителната битка, която еврейският народ води за запазването на монотеизма. От една страна е предизвикателството на елинската култура, нейния политически и икономически натиск, а от друга страна са вътрешните социални и идейни разслоения в юдейското общество. Всичко това кулминира в опита за подчиняване духа на Израил от Антиох IV Епифан чрез оскверняването на Йерусалимския храм (167 г.) и посвещаването му на елинския бог Юпитер (с. 203 нат.). Това съответно води до реакция и въстанието на юдеите под предводителството на Макавеите.

Монографията завършва с историята на римската епоха до второто юдейско въстание от 132 г. сл. Хр. Доцент Трайчев се справя отлично с анализа на епохата и историческата действителност. Особено място заема личността на Ирод Велики, пряко свързана с времето на Рождеството Христово. На този жесток, но същевременно силен и ловък юдейски цар е обърнато особено внимание. Обективно е отразена неговата разнопосочна дейност, управленската му енергия и политическа ловкост, която се засвидетелства пряко от историческите извори и непряко се потвърждава от изградения от евангелията образ.

След разпъването, смъртта и възкресението на Иисус Христос става реалното отделяне на християнството от юдаизма и оформянето на християнството като нова религия със свое учение и саморазбиране. Това се случва на фона на сложна историческа обстановка, която е белязана със страдание както за юдеите, така и за християните. Все по-силното настояване на римските императори да им се оказват почести като на богове води до преследвания и гонения на християните и юдеите, които отказват такова признание. Като следствие от това избухва първото юдейско въстание през 66 г. сл. Хр., което води до разрушаването на Йерусалим, храма и държавността през 70 г. Спират жертвоприношенията и юдаизмът трябва да пренастройва своето отношение към заобикалящия го свят с оглед оцеляването на народа във враждебната среда. Като последен и отчаян опит да се възстанови идеалът за пряко Божие ръководство на юдейския народ чрез избран от Бога Месия е и въстанието от 132 г., подтикнато от раби Акиба и предвождано от Бар Кохба. Този период е детайлно отразен в монографията. Авторът разкрива вярно

тогавашната историческа, политическа и духовна реалност, очакванията и надеждите на юдейския народ и началото на нова епоха.

Като цяло може да се каже, че монографията на доц. Трайчев е несъмнен принос в новозаветната библеистика. Използваният исторически метод дава на автора възможността да подходи от дълбочина – т. е. да разкрие процесите в тяхната хронологическа последователност и идейна обусловеност. Тя ще бъде от полза както за студентите богослови, така и за всеки интересуващ се от средата, в която се раждат християнството и Църквата.

7. В останалите основни свои трудове доц. Трайчев работи по въпроси, свързани с новозаветната проблематика. Сред тях, според моето мнение, особено място заема студията: *Приносът на Светите отци и учители на Църквата в тълкуването на Свещ. Писание на Новия Завет*. Тя се явява завършек на изследвания и анализи на предишни публикации като: *Библията и богослужението; Духовното измерение на библейската херменевтика; Към въпроса за типологическото тълкуване на Свещ. Писание; Литургически измерения на библейската херменевтика; Православното предание; По въпроса за кризата в основанията и методите на библейското тълкуване; Свещеното Писание и светът днес* и др. В него авторът повдига основополагащи въпроси на библеистиката, свързани с нейната методология като цяло и православната в частност. Авторът точно е схванал важността на проблема, който като цяло се явява предизвикателството пред православната библеистика, особено при срещата ѝ с инославната. Точният отговор, който той намира, е в тълкувателното наследство на Отците на Църквата. За целта доц. Трайчев след като поставя проблема, извежда изходните новозаветни предпоставки, изяснявайки реалитета „слово” и нейните характеристики; след това се спира на основополагащия постулат на вярата за христоцентричността на Свещ. Писание; съответно вярата той обвързва пряко с боговдъхновения характер на Свещ. Писание и мнението на много свети Отци по въпроса. Като стъпва върху всичко това доц. Трайчев разкрива методологията на църковните Отци, еклесиалния характер на православното тълкуване и накрая критично разглежда съвременните инославни методи за тълкуване на Свещ. Писание – доколко те са приложими или не от православна гледна точка.

8. В няколко публикации с общоцърковен и интердисциплинарен характер доц. Трайчев засяга и проблеми, свързани със съвременното състояние на библеистиката, на църковния и обществен живот. Характерното за тази част от неговите богословски трудове е, че той успешно разбива някои клиширани представи за богословието и Църквата, останали от

атеистическия комунизъм, че те са нещо, което принадлежи на миналото. Той настоява, че чрез постоянното действие на Светия Дух в историята и настоящето – чрез Откровението, разкривано в Преданието и Писанието – православната вяра и съответно богословието имат една основна цел, спасението на човека. Именно и поради това те са постоянно съвременни, актуални и засягат поотделно всеки човек и обществото като цяло. Тези свои виждания той развива и в публикации като: *Църквата като общение и нейната роля в съвременното общество; Тенденции и перспективи в съвременното православно богословие и богословието в България; 80 години Богословски факултет (проблеми и перспективи пред богословието); Православното богословско образование и съвременните предизвикателства; Християнският брак и семейство; Гражданство на Европейския съюз – реалности и предизвикателства; Религиозната толерантност* и др.

Доцент Трайчев разработва и отделни частни въпроси с новозаветна тематика: *Шест нови папируса на Матеевото евангелие; Апокрифни евангелия*; има дейно участие с доклади в различни научни конференции в страната и чужбина: *A New Ecumenism. A “Symphony of Hearts”*, Констанца, Румъния; *Mission and Witness*, Прага; *Confessions and Religious Rights and Freedom of the Citizens in the Republic of Bulgaria*.

Заклучение

С оглед на доказаните постижения в научната и преподавателската дейност на доц. д-р Емил Трайчев Стоянов смятам, че той отговаря на изискванията на обявения конкурс от Богословския факултет на Софийския университет „Св. Климент Охридски“ и предлагам на уважаемото жури да го избере и му присъди академичната длъжност „професор“ в направление „Религия и теология“.

Рецензент: